

KERTOMUS

TAMPEREEN KAUPUNGIN
KANSANHUOLTOLAUTAKUNNAN

TOIMINNASTA

VUOSILTA

1939–1940

I

KERTOMUS

TAMPEREEN KAUPUNGIN
KANSANHUOLTOLAUTAKUNNAN

TOIMINNASTA

VUOSILTA

1939–1940

TAMPEREEN
TYÖVÄEN
KIRJAPAINO
1 9 4 1

Yleiskatsaus.

Vieläkin jatkuvan maailmansodan sytyttyä vuoden 1939 alkusyksyllä kävi pian selväksi, että niiden maiden, jotka sodan alkuvaiheessa olivat jääneet varsinaisista sotatapahtumista syrjään, ulkomaankauppa sodankäynnin totaalisuuden vuoksi joutuisi huomattavien rajoitusten alaiseksi ja että puolueettomienkin maiden varustaminen elintarvikkeilla ja muilla välttämättömyyshyödykkeillä tulisi tuottamaan viranomaisille ja liikemaailmalle melkoisia vaikeuksia ja lopulta johtaisi elinkeinoelämän säännöstelyyn, jota ei aikaisemmissa olosuhteissa voitu kuvitella. Niinpä Suomen hallitus jo syyskuussa 1939, heti Puolan sodan alussa, huomaten tilanteen kärjistymisen, ryhtyi toimenpiteisiin maan talouden turvaamiseksi. Tällä tavoin jouduttiin markkinataloudesta säännösteltyyn virastotalouteen, jossa valtiovalta viranomaisten avulla ja välityksellä ohjaa ja säännöstelee talouselämän kulkua haluamallaan tavalla. Tälle toiminnalle annettiin uudenaikainen nimi *kansanhuolto*.

Kansanhuoltoelimien muodostaminen.

Kansanhuoltotoimikunta.

Syyskuussa 1939 Valtioneuvosto asetti kansanhuoltotoimikunnan, jonka puheenjohtajaksi määrättiin Eljas Kahra ja joka sai tehtäväkseen suunnitella alustavia toimenpiteitä maan talouselämän ja elintarvikkeiden jakelun turvaamiseksi. Toimikunta lähetti 9. 9. 1939 kiertokirjeen kaupunkien ja kauppalaan hallituksille, jossa m.m. sanottiin: »Sen varalta, että puhjennut kriisi johtaa välttämättömyyteen korttijärjestelmää soveltamalla säännöstellä joidenkin elintarvikkeiden tai muiden, koko väestölle jaettavien välttämättömyystarvikkeiden jakelu, on kautta maan suoritettava valmistelut ostokorttien jakamiseksi yleisölle...»

Kaupunginhallitus väliaikaisena elimenä.

Kaupunginhallitus, joka kansanhuoltotoimikunnan määräysten mukaan toimi kansanhuoltoelimenä kaupungissa siihen saakka kunnes kansanhuoltolautakunta oli tullut asetetuksi, määräsi keskuudestaan asiaa hoitamaan jaoston, johon kuuluivat kaupunginjohtaja K. Nordlund sekä apulaiskaupunginjohtajat T. Rainio ja K. A. Niinikoski. Edellämainitun kansanhuoltotoimikunnan kirjelmän johdosta kaupunginjohtaja K. Nordlund kutsui 15. 9. 1939 koolle neuvottelukokouksen, johon osallistui kaupunginjohtajat, poliisimestari V. Suhonen, huoltolautakunnan toimitusjohtaja Emil Viljanen, henkikirjoittaja Yrjö Paatero, taksoitussihteeri Hannes Pekkala sekä taksoitustoimiston kanslisti Reino Lehtiö. Kokouksessa m.m. vahvistettiin kaupunkialueen jako seitsemään piiriin ostokorttien jakamista varten kuntalaisille sekä keskusteltiin kansanhuollon paikallisen johtajan valitsemisesta.

Kaupunginhallituksen jaosto valitsi myöhemmin kansanhuollon paikalliseksi johtajaksi kauppat. kand. Arvo Litukan Helsingistä, joka ryhtyi toimeensa lokakuun 4 päivänä 1939.

Kansanhuoltoministeriö, joka oli tällä välin asetettu kansanhuoltotoimikunnan sijaan, antoi määräykset ostokorttien jaon aloittamisesta sekä sokerin ja siirapin takavarikoinnista ja säännöstelystä.

Yleisostokorttien jako 9—12. 9. 1939.

Ensimmäisten, väriltään sinisten yleisostokorttien jako kuntalaisille toimitettiin lokakuun 9—12 päivinä aikaisemmin suunnitelluissa 7 jakelukeskuksessa. Korttien jako onnistui siitä huolimatta, että väestö suhtautui siihen ennakoluuloisesti, jonka lisäksi huoneistotilojen ja kokeneen henkilökunnan puute tuotti tuntuvia vaikeuksia. Lokakuun 9 päivänä aloitettiin lautakunnan väliaikaisessa toimistossa Kauppakatu 10 myös sokerin ja siirapin ostolupatodistusten kirjoittaminen ja jako kauppa- ja ravitsemisliikkeille.

Kansanhuoltolautakunta.

Lautakunnan asettaminen.

Kansanhuoltopiirien toimistoista ja kansanhuoltolautakunnista 29. 9. 1939 annetun asetuksen perusteella Tampereen kaupunginval-

tuusto kokouksessaan lokakuun 11 päivänä 1939 valitsi kaupunkiin kansanhuoltolautakunnan, jonka jäseniksi tulivat: puheenjohtajaksi tarkastaja E. J. Axén, varapuheenjohtajaksi pankinjohtaja M. A. Hirvimies sekä jäseniksi ent. kaupunginjohtaja K. F. Mattsson, johtaja Lauri Itävuori ja herastuomari Hugo Simola. Hämeen lääninhallitus vahvisti myöhemmin marraskuun 14 päivänä valtuuston päätöksen puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan vaalista.

Lautakunnan ensimmäinen kokous.

Samana päivänä, jolloin lautakunta valittiin, se piti ensimmäisen kokouksensa. Kokouksessa vahvistettiin m.m. kansanhuoltoministeriön lautakunnille antama toimintaohje N:o 1 lokakuun 7 päivästä 1939.

Kaupunginhallitus määräsi myöhemmin lautakunnan kokouksiin edustajakseen sosiaalisen kaupunginjohtajan Toivo Rainion, joka oli edustajana myös vuoden 1940 aikana.

Lautakunnan kokouksissa oli mukana työvelvollisuusasioita käsiteltäessä myös Hämeen piirin työvelvollisuustarkastaja agronomi Väinö Korpi 15. 11. 1939 saakka, jolloin hän luopui toimestaan.

Lautakunnan kokoukset.

Lautakunta on kertomusvuosien aikana pitänyt kokouksiaan seuraavasti: v. 1939 14 kokousta, joista pöytäkirjaan kertyi 123 pykälää sekä v. 1940 kaikkiaan 30 kokousta, joista pöytäkirjaan on tehty 320 pykälää.

Lautakunnan sihteereinä vuosina 1939—1940 ovat olleet toimistopäällikkö Arvo Litukka, hänen siirryttyään reserviharjoituksiin 22. 2. 1940 opettaja K. Riihimäki sekä myöhemmin kauppat. kand. A. Lipasti ja toimistoapulainen U. V. J. Siren.

Lautakunnan vapauttamisjaosto.

Poliittisen tilanteen kärjistyessä lokakuulla 1939 kansanhuoltolautakunta joutui osallistumaan työvoimakysymyksen ratkaisemiseen, milloin kysymykseen tuli sellaisten henkilöiden vapauttaminen reservin kertausharjoituksista, joita heidän ammatinsa tai toimensa vuoksi oli pidettävä välttämättömänä teollisen tai taloudellisen elämän jatkumiselle. Varsinkin sodan syttymisen jälkeen vapautta-

misasioita kertyi lautakunnan ratkaistavaksi huomattava määrä aiheuttaen melkoisen lisätyön lautakunnalle. Vapauttamisasiota käsitteli aluksi lautakunta kokouksissaan, sen jälkeen lautakunnan puheenjohtaja kansanhuoltopiirin valtakirjan nojalla yhdessä Hämeen piirin työvelvollisuustarkastajan agronomi V. Korven kanssa. Myöhemmin lautakunta asetti vapauttamisasiota käsittelemään jaoston, johon kuuluivat puheenjohtaja, varapuheenjohtaja, toimistopäällikkö sekä työvelvollisuustarkastaja. Vapauttamisasioiden käsittelyjärjestys oli sittemmin monien muutosten alainen siirtyen tehtävä lopuksi 12. 12. 1939 sotilaspiirille. Myöhemmin vuoden 1940 alussa lautakunnan jaosto uudelleen joutui käsittelemään vapauttamisasiota, kun kertausharjoituksissa olleita ryhdyttiin kotiuttamaan. Vapauttamisjaosto kokoontui kaikkiaan 78 kertaa ja sen pöytäkirjoihin on kertynyt asioita yhteensä 499 pykälää.

Vapauttamisjaostolle kuului myöskin arviolaskelman laatiminen kuorma-autojen välttämättömyydestä Tampereen kaupungin talouselämälle, josta laadittu luettelo jätettiin Pohjois-Hämeen Suojeluskuntain Piiriesikunnalle.

Hinnoittelulautakunta.

Kansanhuoltoministeriö määräsi toukokuussa 1940, että suurimpien kulutuskeskusten kansanhuoltolautakuntien yhteyteen oli perustettava hinnoittelulautakunta, johon paitsi lautakunnan edustajia oli valittava myös maatalouden ja liike-elämän edustajat. Neuvoteltuaan asiasta Tampereen Kauppakamarin sekä eräiden järjestöjen kanssa, lautakunta kokouksessaan 14. 5. 1940 valitsi hinnoittelulautakunnan, johon lautakunnan edustajiksi tulivat puheenjohtajana tarkastaja E. J. Axén, jäseninä johtaja K. F. Mattsson ja johtaja L. Itävuori sekä vähittäiskauppiaiden edustajana kauppias Lauri Ruohola ja maatalouden edustajana agronomi Otto K. Tuurna. Jaosto kokoontui vuoden 1940 aikana kaikkiaan 3 kertaa.

Puutavarahankinnan valvoja.

Kun kansanhuoltoministeriö oli määrännyt paikkakunnalle valittavaksi puutavarahankinnan valvojan, valitsi lautakunta kokouksessaan 15. 12. 1939 mainittuun toimeen herastuomari Hugo Simolan.

Neuvottelut.

Paitsi lautakunnan ja sen jaostojen kokouksiin ovat lautakunnan jäsenet osallistuneet niihin neuvotteluihin, joita on pidetty kansanhuoltokysymyksistä eräiden elinkeinoryhmien edustajain kanssa ja joista tuonnempana mainitaan.

Kansanhuoltotoiminta.

Niistä monilukuisista tehtävistä ja asioista, jotka kansanhuoltolautakunnan oli kansanhuoltoministeriön määräysten mukaan hoidettava, annetaan seuraavassa selostus, jossa ei kuitenkaan voida kosketella kaikkia yksityiskohtia.

Säännöstelyn laajentuminen.

Säännöstely, joka vuoden 1939 syksyllä aloitettiin varsin vaatimattomasti, on kertomusvuosien aikana jatkuvasti laajentunut. Seuraavassa on lueteltu tärkeimmät Valtioneuvoston päätökset säännöstelymääräyksistä ja niiden voimaantulopäivät:

- 3. 10. 1939 päätös *sokerin* ja siirapin kulutuksen säännöstelystä,
- 25. 10. päätös *kahvin* kulutuksen säännöstelystä,
- 7. 12. päätös *kauran* ja heinän säännöstelystä,
- 7. 12. päätös *ruokaherneen* takavarikosta puolustuslaitoksen käyttöön. Herne vapautettiin takavarikosta 25/4 1940,
- 11. 12. päätös *maissin* ja maissituotteiden säännöstelystä,
- 15. 5. 1940 päätös *viljan* ja viljatuotteiden kulutuksen säännöstelystä,
- 19. 9. päätös *ravintorasvojen* ja *maidon* kulutuksen säännöstelystä,
- 19. 9. päätös *herneen* kulutuksen säännöstelystä,
- 26. 9. päätös *voiteluöljyjen* kaupan ja *jäteöljyjen* käytön säännöstelystä,
- 4. 10. päätös *korsirehun* takavarikoinnista ja sen kaupan säännöstelystä,
- 11. 10. päätös ulkomailta tuotujen *hedelmien* kulutuksen säännöstelystä,

11. 10. päätös *kivihiilen, koksen ja hiilibriketin* kaupän ja kulutuksen säännöstelystä,

14. 10. päätös *saippuan* kulutuksen säännöstelystä,

22. 10. päätös *kulmateollisuustuotteiden, vaatetustarvikkeiden ja jalkineiden* sekä niiden valmistukseen käytettävien raaka-aineiden kulutuksen säännöstelystä,

31. 10. päätös *teen* kulutuksen säännöstelystä,

21. 11. päätös *lihan, lihanjalosteiden ja lihasäilykkeiden* kulutuksen säännöstelystä,

28. 11. päätös *perunatärkkelyksen* kulutuksen säännöstelystä.

Edellisen lisäksi kansanhuoltoministeriö kiertokirjeessään 3. 6. 1940 määräsi lautakunnan kirjoittamaan maalaustarkoituksiin käytettävän vernissan ja tärpätin ostolupia sekä kiertokirjeessään 25. 11. 1940 antoi määräyksiä betoniraudan ja rautalevyn ostoluvista. Myöhemmin 13. 12. 1940 myös tinan saanti rajoitettiin.

Lautakunnan tehtävät laajentuivat huomattavasti myös 1. 7. 1940 alkaen, jolloin bensiini- ja valopetroolikiponkien jakelu liikenteeseen, linja-autoliikennettä lukuunottamatta, siirrettiin lautakunnalle, joka tehtävä oli ollut poliisilaitoksella sodan puhkeamisesta alkaen.

Vuoden 1939 loka- ja marraskuu olivat suhteellisen hiljaisia, koska vain sokeri, siirappi ja kahvi olivat säännöstelyn alaisia. Tänä aikana suoritettiin säännöstelyn alkutoimenpiteet, hankittiin ja kouluutettiin henkilökuntaa sekä pantiin alulle säännöstelyn alaisten tavarain ja jaettujen ostokorttien tarkkailukortistot.

Sodan syttyessä Venäjän ja Suomen välillä 30. 11. 1939 lautakunnan toimiala laajentui huomattavasti. Toimisto joutui osallistumaan siirtoväen ja -karjan evakuointiin, hankkimaan sijoituspaikkoja sekä sotatoimialueelta että muualta liikkeelle lähteneille, huolehtimaan siirtokarjan ruokinnasta, sijoituksesta, teurastuksesta ja tilityksistä, vastaanottamaan ja varastoimaan siirrettyä irtainta omaisuutta, hankkimaan tietoja henkilöistä j.n.e. Lautakunta m.m. suoritti 14. 12. 1939 81 siirtoporsaan inventoinnin, jotka sitten myytiin Osuusliike Voimalle ja varat tilitettiin viranomaisille. Lautakunta oli sodan aikana se virasto, jonka puoleen käännyttiin kaikissa asioissa, sellaisissakin, jotka eivät sille varsinaisesti kuuluneet, mutta joita varten ei poikkeuksellisissa olosuhteissa oltu tarpeellisia elimiä asetettu. Vasta myöhemmin kaupungissa aloitti toimintansa Tampereen Vapaan Huollon keskus, jonka hoidettavaksi m.m. siirtoväen avustus-

asiat siirtyivät ja siirtoväen evakuoitun irtaimiston hoitoa varten valtion taholta määrättiin erikoinen viranomainen. Lautakunta suoritti sodan aikana myös huoltotehtäviä keräten m.m. kauppa- ja ravitsemisliikkeiltä useampia tuhansia kiloja herneitä armeijalle, pannen toimeen villalumpujen keräyksen armeijan tarpeisiin sekä keräten m.m. omalta henkilökunnaltaan ja myös toimistossa asioitseville varoja, joita käytettiin ilmapommituksen johdosta kotinsa menettäneiden ja taloudellisiin vaikeuksiin joutuneiden kaupunkilaisten sekä siirtoväkeen kuuluvien henkilöiden avustamiseen, ilmatorjunnan tehostamiseen Tampereella y.m.

Yhteistoiminnassa poliisilaitoksen kanssa lautakunta osallistui Tampereen evakuointiin, joka tosin tapahtui vapaaehtoisesti, mutta joka sai melko huomattavat mittasuhteet. Arvioitiin näet, että joulukuun 3 päivän iltaan mennessä kaupungista oli eri teitä poistunut noin 21.500 henkilöä, josta osalle lautakunta hankki sijoituspaikat maaseutukansanhuoltolautakuntien välityksellä. Samoin suunniteltiin erikoisten evakuointielintarvikepakkausten hankkimista pakko-evakuointia varten ja tehtiin sopimus niihin kuuluvien elintarvikkeiden varastoimisesta. Tässä yhteydessä voidaan merkitä, että lautakunnan edustaja osallistui kaupunginhallituksen lähetystön matkaan 6. 12. 1939 Hämeenlinnaan läänin maaherran luo, jonka matkan tarkoituksena oli hankkia kaupungista evakuoitulle väestölle tarpeelliset sijoituspaikat sekä välttämätöntä lääkintähuoltoa.

Koska oli pelättävissä, että yhteydet kaupunkiin ilmapommituksien johdosta mahdollisesti katkeaisivat, lautakunta oli jatkuvasti yhteydessä paikkakunnan suurimpien elintarvikeliikkeiden kanssa seuraten elintarvikkeiden varastotilanteen kehitystä sekä pyrkien mahdollisuuksiensa mukaan hankkimaan kaupunkiin elintarvikkeita mahdollisimman pitkäaikaista kulutusta varten.

Luonnollista on, että sodan aikana yhteydet kansanhuoltoministeriöön usein olivat sattuman varassa, jonka vuoksi lautakunta joutui työskentelemään eräissä asioissa täysin itsenäisesti ja omalla vastuullaan. Toimistoon hankittiin tänä aikana lainaksi radiokone, koska siten saatiin nopeimmin tiedot viranomaisten antamista määräyksistä.

Vaunuruuhkan syntyessä Tampereen ratapihalle autojen ja polttoaineen vähyden vuoksi oli kansanhuoltolautakunnan pakko anoa ruuhkan selvittämiseksi ylimääräistä bensiiniä, jota kuukausittain myönnettiin pienehkö erä tarkoitukseen käytettäväksi.

Polttoainekysymys.

Niinkin suuren kulutuskeskuksen kuin Tampereen varustaminen polttoaineilla ei suinkaan ole helppo tehtävä poikkeuksellisissa olosuhteissa. Kun jo kohta Saksan ja Puolan sodan alettua syksyllä 1939 näytti siltä, että ulkomailta tuotavaa polttoainetta ei riittävästi tulisi olemaan saatavissa, ryhtyi kaupunginhallitus toimenpiteisiin kotimaisen polttoaineen hankkimiseksi ja teki valtionrautateiden kanssa sopimuksen 60.000 m³:n halkomäärän hankinnasta. Tilanteen kuitenkin kehittyessä maassa Suomen ja Venäjän välisen selkkauksen johdosta epävarmaksi ja sodan lopuksi puhjettua jätti valtionrautatiet kaupunginhallituksen nimenomaisista vaatimuksista huolimatta sopimuksen täyttämättä. Kansanhuoltolautakunnan ja kaupungin Polttoainetoimiston aloitteesta käytiin edelleen neuvotteluja valtionrautateiden polttoainetoimiston kanssa ja lupasi tällöin valtionrautateiden edustaja Tampereelle lähetettäväksi säännöllisesti päivittäin ylimääräisen halkojunan, jonka aikataulukin oli jo tarkkaan määrätty. Tätäkään sopimusta ei kuitenkaan ymmärrettävistä syistä voitu täyttää etenkin kun samanaikaisesti myös valtionrautateiden oma kulutuskin kasvoi huomattavasti, eikä siihen voitu saada ulkomailta kivihiiltä riittävästi. Tilanteen vakavuutta kuvaavana voidaan mainita, että eräältä valtion oppikoululta jouduttiin lainaamaan Kouluhallituksen luvalla polttopuita sekä Valiolta saatiin kaupungin Sähkölaitoksen luovuttamaa kivihiiliä vastaan 300 syltä ripoja, jotka jaettiin pienkuluttajille. Kun valtionrautatiet ei sitoumuksensa täyttämisestä antanut minkäänlaista ilmoitusta tai vahvistusta ja kun polttoainesten saanti sen johdosta näytti sangen epävarmalta, toimitti lautakunta laajahkon tutkimuksen polttoainetilanteesta käyttäen asiantuntijoinaan tunnettuja metsätalousmiehiä sekä neuvotteli kaupungin puutavarakauppiaitten kanssa. Näiden toimenpiteiden tulosten perusteella saattoi lautakunta havaita tilanteen erittäin synkäksi. Yksityiset halkokauppiat, joita epäilytti tuleva hintojen kehitys, valtion mahdollinen sekaantuminen asiaan ja joilta osin puuttui tarvittavaa pääomaa hintojen ollessa noususuunnassa, vetäytyivät sivuun puutavaran vähittäiskaupasta sekä myivät jo hankkimansa varastot tukuttain teollisuuslaitoksille säästääkseen siten jakelukustannuksia, joten vähittäismyynnin huolehtiminen jäi miltei yksinomaan Tampereen kaupungin Polttoainetoimiston asiaksi. Lautakunta puolestaan yritti helpottaa polttopuutilannetta kaupungissa järjestämällä bensiiniä halkojen kuljetuksiin aluksi etäämpää ja

myös bensiinikäyttöisille autoille, mutta lopuksi voitiin myöntää ainoastaan n.s. »mäkibensiiniä» ja sitäkin vain puukaasutinautoille, joiden ajomatka oli korkeintaan 30 km. Teollisuusliikkeille ja asunto-kiinteistöille lautakunta järjesti myös halkojenkuljetusbensiiniä, vaikkakin huomattava osa bensiinistä pyrittiin luovuttamaan kaupungin polttoainetoimistolle, jonka vastuulla polttopuukysymys kaupungissa oli. Seuraavaa lämmityskautta varten lautakunta pani toimeen kevättälvellä 1940 tiedustelun, jossa laskettiin yksityisten perheiden ja talojen polttoainetarve ja otettiin huomioon mahdolliset varastot. Kun tilanne näin oli selvitetty, teki lautakunta kaupunginhallitukselle esityksen, että kaupungin Polttoainetoimistolle myönnettäisiin suuremmat mahdollisuudet polttoaineen hankkimiseksi ja että myös kaupungin omia metsiä käytettäisiin tilanteen helpottamiseksi, huomioonottaen välttämättömät metsänperkaukset sekä sodan niissä aiheuttamat vahingot. Kaupunginhallitus esitti asian edelleen kaupunginvaltuustolle, joka sen hyväksyi ja samalla myönsi kaupunginhallitukselle täydet valtuudet määrärahoista riippumatta hoitaa polttopuun hankinta kaupungin Polttoainetoimiston välityksellä tamperelaisille kuluttajille. Tämän toimenpiteen avulla saatiin polttoainetilanne pelastetuksi lämmityskaudeksi 1940—41.

Rehukysymys.

Vaikeimpia käytännöllisiä kansanhuoltotehtäviä on ollut rehujen järjestäminen kaupungissa karjalle ja varsinkin hevosille nimenomaan vuoden 1940 loppupuolella. Kaupunki ei suinkaan ole oma-varainen karjanrehuun nähden normaaliaikoinakaan. Sodan johdosta kaupunkiin tuli joukko siirtoväkeen kuuluvia ajomiehiä varsinkin rakennusteollisuuden palvelukseen, koska autoista oli puutetta. Näille hevosille lautakunnalta vaadittiin myös säännöstelyn edellyttämät rehuannokset. Tilanne oli verrattain helppo niin kauan, kun rehua saatettiin ostaa muista lääneistä varsinkin Pohjanmaalta, sillä Hämeessä tuli heinästä niin huono sato kesällä 1940, ettei useimmissa kunnissa rehu riittänyt edes paikkakunnan karjan ja siirtokarjan ruokintaan. Ministeriö kielsi kuitenkin rehun oston kunnan ulkopuolelta ja salli sen ainoastaan asianomaisen myyntipaikkakunnan kansanhuoltolautakunnan luvalla. Toimisto kyllä kirjoitti rehun ostolupia säännöstelyn edellyttämät määrät, mutta rehua ei näillä luvilla useinkaan saanut ja jos sai, niin salakaupassa hintaan, joka ylitti sallitut rajahinnat. Kertomusvuoden lopulla tilanne alkoi

olla luonnoton sen johdosta, että rehua salakuljetettiin kaupunkiin viranomaisten tietämättä ja siitä maksettiin kohtuuttomia hintoja ilman että syyllisiä muuten kuin poikkeustapauksissa olisi saatu syytteeseen. Osaltaan rehukysymykseen vaikutti myös se ennakko-luulo, jota koko maassakin tunnettiin rehun korviketta, rehusellu-loosaa kohtaan. Tilanteen teki epävarmaksi myös se, että puolustus-laitos ja kansanhuoltoministeriö suoritti useita pakko-ottoja, jonka vuoksi nekin, joilla ehkä riitti myytäväksi rehua, pidättäytyivät kaupoista. Vuoden vaihteessa vasta suoritettiin koko maassa yleinen, keskimääräislaskelmiin perustuva rehun inventointi, joka ei kuiten-kaan enää voinut parantaa tilannetta.

Lihakysymys.

Liha oli yksi niitä kulutustarvikkeita, joista syksyllä 1940 lihan tultua säännöstelyn alaiseksi alkoi esiintyä puutetta. Neuvottelut Helsingissä lihanhankintapiirien muodostamiseksi maahan viipyivät toista kuukautta samaan aikaan kun lihan tuonti ja teurastus kau-pungissa tyrehtyivät. Lautakunnan ja kaupunginhallituksen taholta vaadittiin, varsinkin sen jälkeen kun jonotus lihan saamiseksi oli saanut laajat mittasuhteet, ministeriöltä tehokkaita toimenpiteitä lihatilanteen helpottamiseksi, mutta nekään eivät johtaneet käytän-nöllisiin tuloksiin. Huomautettakoon, että kansanhuoltoministeriön määräämät lihan rajahinnat tuottivat paljon sekaannusta ja että vasta 16. 11. 1940 Hämeen läänissä vahvistettiin sian-, naudan- ja vasikanlihan ylimmät vähittäismyyntihinnat.

Maitokysymys.

Vuoden 1940 syksyllä oli pelättävissä, että huono rehuvuosi, hintojen epävakaisuus ja huomattavassa määrässä suoritettu karjan teurastus edellisen talven aikana olisi johtanut maitopulaan kaupun-gissa. Oireita tähän suuntaan olikin olemassa lokakuulla 1940, jolloin ministeriön määräämät korttiannokset olivat suhteellisen korkeat. Maidon jakelu Tampereella säännösteltiin 28. 10. 1940 alkaen, vaikkakin annosten suuruus jäi riippumaan lautakunnan päätöksestä. Kun kuitenkin korttiannoksia supistettiin, helpottui tilanne niin, että sen jälkeen maitoa on riittänyt korttiannoksiin osan jäädessä kirjuttavaksi voiksi, jolloin kuorittua maitoa ja piimää on voitu jakaa maidon korttiannosten lisäksi. Lautakunta on ponnistellut

saadakseen kuljetuskysymyksen hoidetuksi ja onnistunutkin saamaan tarkoitukseen tarvittavan määrän bensiinikuponkeja. Toisaalta on asioiden käsittelyä helpottanut se, että meijeriliikkeitä kaupungissa on ollut vain muutama ja että ne ovat olleet halukkaita yhteistointintaan maitokysymyksen ratkaisemiseksi. Näin neuvottelutietä sovittiin esim. 14. 12. 1940 kerman rasvapitoisuuden alentaminen 15 %:iin. Kokouksessaan 4. 12. 1940 lautakunta vahvisti maidon ja maitotuotteiden ylimmät rajahinnat Tampereella.

Hintavalvonta.

Hintojen nousun ehkäisemiseksi säädettiin vuoden 1939 syksyllä n.s. kiskurilaki kohtuuttomien hintojen ottamisesta. Laki osoittautui käytännössä kuitenkin vähemmän tehokkaaksi. Jo ennenkuin lautakuntaa ja toimistoa oli asetettukaan, poliisilaitokseen perustettiin »Taloudellisen toiminnan tarkkailukeskus», jonka tehtäviin kuului kiskurilain valvonta ja säännöstelyrikkomusten käsitteleminen. Tammikuussa 1940 piiritoimisto valitsi Hämeen lääniin myös hintatarkkailijan, johon toimeen lautakunnan ehdotuksesta valittiin rehtori K. V. Kaukovalta. Hänen tehtävänsä rajoittuivat kuitenkin vain tilastolliseen hintatietojen keräilyyn ja vertailuun. Aina toukokuulle saakka, jolloin vilja- ja viljatuotteet julistettiin säännöstelyn alaiseksi, lautakunnan tehtävät hintain valvonnassa supistuivat pääasiassa sokerin rajahintojen kuuluttamiseen yleisölle. Sokerin rajahinnat kuljetuskustannuslisineen määrättiin ensi kerran lautakunnan kokouksessa 11. 10. 1939. Toimiston menettelytapa hintakiskontatapauksissa oli yleensä seuraava: Milloin toimiston tietoon tuli tapauksia, joissa joko rajahintoja ylitettiin tai muuten perittiin kohtuuttomia hintoja, niistä tehtiin ilmoitus poliisilaitoksen taloudellisen toiminnan tarkkailukeskukselle, joka hoiti asian tutkimisen sekä syytteesenpanon. Poliisilaitos samaan aikaan lähetti kuukausittain kansanhuoltoministeriöön ilmoituksen käsiteltävinä olleista hintakiskontajutuista raastuvanoikeudessa. Myöhemmin syksyllä 1940, jolloin lisää kulutustavaroita joutui säännöstelyyn, hintain valvonta muodostui pulmakysymykseksi. Marraskuun 5 päivänä poliisilaitos ilmoitti, ettei se enää katsonut voivansa hoitaa hintain valvontaa, vaan sanoutui irti tehtävästä. Lautakunta päätti kertomusvuoden lopulla palkata toimistoonsa 2 tarkkailijaa valvomaan hintasäännöstelyä. Sen lisäksi otettiin toimistoon tilapäinen tarkkailija, jonka tehtäviin lähinnä kuului polttoainekulutuksen valvonta sekä lämpimän veden jakelun seuraaminen.

Hämeen läänin kansanhuoltopiiritoimisto asetti lokakuussa 1940 Tampereelle läänin apulaishintatarkkailijan, joksi valittiin ekonomisti Harras Salmenpohja. Kansanhuoltoministeriön hintain valvontatoimenpiteistä on mainittava lisäksi n.s. hintasulku, joka kiinteästi sitoi yleisten kulutustavarain hinnat lokakuun 15 päivän 1940 tasolle. Samalla lisättiin tarkkailijoiden lukumäärää maalaiskuntiin.

Säännöstelyrikkomukset.

On luonnollista, että sekä yksityisissä henkilöissä että liikemieskunnassa on aina sellaisia, jotka yrittävät käyttää poikkeuksellisia aikoja hyväkseen ja rikkoa säännöstelymääräyksiä. Tällaisia säännöstelymääräyksiä vastaan rikkomisia on kertomusvuosien aikana tapahtunut melkoisessa määrässä. Kuitenkin on otettava huomioon, että esim. liikemieskunnan, varsinkin sen kehittymättömmän osan, on ollut vaikea seurata annettuja määräyksiä ja muistaa niitä, joten on luultavaa, että osa rikkomuksista on tehty tietämättömyydestä eikä suinkaan tahallisesti. Toisaalta on otettava huomioon, että esim. rehutilanne kaupungissa varsinkin vuoden 1940 syksystä lähtien on ollut siksi vaikea, että se on pakostakin johtanut sala-kauppaan ja säännöstelymääräysten rikkomiseen.

Korttijakelut.

Lautakunnan toimesta suoritettiin kertomusvuosien aikana seuraavat ostokorttien jaot kuntalaisille: Lokakuussa 1939 ensimmäiset yleisostokortit, toukokuussa 1940 leipäkortit, syyskuussa 1940 leipäkortit, rasva- ja maitokortit sekä marras- ja joulukuussa lihakortit, maitokortit, vaatetuskortit ja uudet yleisostokortit. Jakelukeskuksia oli pakko jatkuvasti lisätä, koska kaupungin väkiluku oli siirtoväen johdosta lisääntynyt ja esikaupunkialueilla jakelu tuotti vaikeuksia. Jakeluun käytettiin osaksi toimiston vakinaista henkilökuntaa, jonka lisäksi palkattiin tilapäistä työvoimaa, nousten jakeluhenkilökunnan luku eräiden jakeluiden yhteydessä 60—70:een. Marras—joulukuussa 1940 suoritettu jakelu herätti jonkin verran tyytymättömyyttä, koska toinen jakeluista täytyi suorittaa kokonaan kaupungintalossa ja jakeluiden samaan aikaan sattumisen vuoksi tarpeellinen valmistautuminen jäi suorittamatta. Asiasta aiheutui kaupunginhallituksen kokouksessa 9. 12. 1940 keskustelua, jota seurasi tiedustelu lautakunnalle korttien jaossa esiintyneistä puutteellisuuksista.

Lisäleipäkortit.

Leipäkorttijakeluiden jälkitehtävistä osoittautui raskaimmaksi n.s. lisäleipäkorttiantomusten käsittely. Siitä huolimatta, että kansanhuoltoministeriö oli yleisölle ilmoittanut ne perusteet, joiden mukaan kullekin ammattiryhmälle työn raskaudesta riippuen jaettiin leipäkortit, joukko kuntalaisia osoitti tyytymättömyyttään perusteluihin anomalla lisäleipäkorttia ja valittamalla lautakunnan päätöksestä, mikäli tämä oli kielteinen. M.m. kesäkuussa 1940 toimitettu leipäkorttijako aiheutti yli 5000 jälkiantomusta, joista suurin osa päättyi kielteiseen tulokseen. Myöhemmin lautakunta ministeriön kehoituksesta asettui yhteistoimintaan Tampereen piirin ammattientarkastajan kanssa, jolla oli riittävä asiantuntemus anojien työn laatua ratkaistaessa.

Hukkuneet kortit.

Sekä ihmisten yleisen huolimattomuuden että poikkeuksellisten olosuhteiden johdosta useat kuntalaiset ovat kadottaneet ostokorttiansa, joita yksityisen käyttöön on yhä enemmän uskottu. Aluksi kansanhuoltoministeriö määräsi, että vain n. 10 % hukkaantuneista voitiin korvata uusilla. Myöhemmin annettiin määräys siitä, että korttinsa hukanneen oli ensin esitettävä lautakunnalle poliisitutkintopöytäkirja, joka toimenpide osaltaan ehkäisi vilpillisessä mielessä tehtyjen esitysten onnistumista.

Neuvottelut.

Marraskuun 4 päivänä 1939 lautakunnan puheenjohtaja yhdessä toimistopäällikön kanssa teki matkan Hämeen läänin piiritoimistoon Hämeenlinnaan, koska sodan vuoksi säännöstelymääräysten tulkintakysymykset kaipasivat selvittelyä ja henkilökohtainen kosketus piiritoimiston johtajaan katsottiin tarpeelliseksi. Samanluontoinen matka tehtiin Hämeenlinnaan myös kesäkuulla 1940, jolloin tarkoituksena oli selvittää Tampereen kaupungin liikenteen laajuus ja bensiinin kulutus bensiinikuponkien jakelua varten. Lokakuun 16 päivänä 1940 Tampereella pidettiin kansanhuoltoministeriön ja piiritoimiston suostumuksella neuvottelukokous, johon osallistui piiritoimiston johtaja, lautakunnan jäseniä sekä 12:n lähiympäristökunnan kansanhuoltolautakuntien edustajat. Tärkeimpänä asiana

kokouksessa oli kysymys maidon kulutuksen väliaikaisesta säännöstelystä kaupungissa ja lähiympäristökunnissa. Lisäksi neuvoteltiin hintavalvonnasta ja lisäleipäkorttien myöntämisperusteista.

Suhteet liikemaaailmaan.

Säännöstelyn onnistumisen yhtenä ehtona on se, että lautakunnan ja liikemaaailman kesken säilyy luottamuksellinen suhde. Tämän oivaltaen lautakunta jo alunperin pyrki kosketukseen kauppiaskunnan ja teollisuuden harjoittajain kanssa saadakseen toisaalta joustavimmin omat toimenpiteensä toteutettua ja toisaalta saadakseen puolestaan otettua huomioon niiden näkökannan, jotka joutuvat säännöstelyä soveltamaan renkaana viranomaisista suureen yleisöön. Tällaisia neuvotteluja eri alojen edustajain kanssa pidettiin kertomusvuosien aikana useita, m.m. neuvoteltiin kaupungin polttopuukysymyksestä paikallisten halkokauppiaiden ja metsähallituksen edustajain kanssa. Meijeriliikkeen omistajain kesken käytiin myös neuvotteluja, joissa tärkeimpinä kysymyksinä olivat bensiininsaanti maaseudulta tuotavan maidon kuljetukseen, maidon saannin turvaaminen tuotantoalueella sekä keskinäisen kilpailun poistaminen, joka oli osoittautunut yleisen edun kannalta haitalliseksi. Niinikään oli neuvotteluja paikallisten teollisuuslaitosten kanssa, nimenomaan lisäleipäkorttien myöntämisen perusteiden yhdenmukaistuttamiseksi. Lautakunnan toimistopäällikkö esitelmöi m.m. ravintoloitsijoiden liiton paikallisosaston kokouksessa toukokuulla 1940 viljatuotteiden säännöstelystä.

Huoneistokysymys.

Lokakuussa 1939 lautakunnan toimintaa aloitettaessa sen toimisto sijoitettiin kaupungin omistamaan taloon Kauppakadun 10:ssä, johon pienillä korjauksilla saatiin väliaikainen huoneisto, joka tosin oli kylmä, pimeä ja epäkäytännöllinen, mutta joka oli ainakin aluksi riittävän tilava. Toimiston yhteydessä oli sitäpaitsi hyvä väestösuoja. Lautakunta totesi kuitenkin, että toiminnan laajentuessa tilavampi toimistuhuoneisto oli välttämätön, jonka vuoksi jo 5. 12. 1939 pidetyssä kokouksessa päätettiin kaupunginhallitukselta anoa huoneistoa taksoitustoimiston silloisesta toimipaikasta Kauppakadun 14:ssä. Taksoitustoimiston muutto järjestyi kuitenkin vasta seuraavan vuo-

den huhtikuun puolivälissä, jolloin toimisto pääsi muuttamaan. Kun sitten kansanhuoltoministeriö lokakuussa antoi määräyksen vaatetustarvikkeiden ja jalkineiden säännöstelystä, kävi ilmi, ettei lautakunnan lisääntyviä tehtäviä voitu enää suorittaa silloisissa toimistotiloissa. Kaupunginhallituksen järjestelytoimenpitein siirrettiin vaatetus- ja jalkineosasto aluksi kirjastotalolle valtuuston kahvilahuoneeseen ja sieltä myöhemmin 1 päivänä marraskuuta 1940 uuteen ammattikoulutaloon, jossa lautakunta sai käytettäväkseen rakennuksen läntisessä päässä sijaitsevan myymälähuoneiston, ravintolan ja sen keittiön. Vuokramenot Kauppakadun varrella olevasta huoneistosta ovat 40.000 ja ammattikoulutalossa olevasta 72.840 markkaa eli yhteensä 112.840 markkaa vuodessa. Paitsi vakinaisia toimistohuoneistoja on ostokorttien jakelupaikkoina tarvittu käyttäjä kaupungin lukusaleja ja seurataloja.

Henkilökunta.

Kansanhuoltotehtävien jatkuvasti laajentuessa toimiston henkilökunta myös lisääntyi. Lautakunnan palveluksessa oli toimihenkilöitä marraskuussa 1939 12, tammikuussa 1940 11, heinäkuussa 1940 21, mutta jo saman vuoden joulukuussa kaikkiaan 49. Suurin osa henkilökunnasta on otettu työnvälitystoimiston kautta. Vaikeuksia töiden järjestämisessä on tuottanut nimenomaan se, että kansanhuoltoministeriön määräykset, joilla säännöstelyä on jatkuvasti laajennettu, ovat tulleet odottamatta, joten henkilökuntaa ei ole voitu etukäteen varata eikä kouluuttaa tehtäviin. Koulutyön ollessa sodan aikana ja sen jälkeen keskeytyksissä osallistuivat kansanhuoltoministeriön kehoitusta noudattaen opettajat Agnes Helenius ja Impi Maijala sekä kaupunginhallituksen määräyksestä 12 muuta kansakoulunopettajaa lautakunnan toimistotyöhön, lähinnä kortistojen kirjoittamiseen. On ilman muuta selvää, että lautakunnan toimistohenkilökunnan työ ei suinkaan ole ollut helppoa ottaen huomioon töiden moninaisuuden sekä sen tyytymättömyyden, mitä eräät varsinkin yksityiset lautakunnan kanssa asioivat henkilöt ovat osoittaneet. Toisaalta on merkittävä, että suurin osa kauppiaskuntaa on yleensä ymmärtäväisesti ja myötätunnolla suhtautunut säännöstelymääräyksiin siten osaltaan auttaen ja helpottaen lautakunnan työskentelyä.

Kirjeenvaihto.

Jonkinlaisen kuvan lautakunnan toiminnan laajuudesta antaa toimiston käsittelemä postin määrä. Postikirjaan merkittiin vuonna 1939 1026 ja vuonna 1940 kaikkiaan 9526 lähetystä. Lähetettyjen kirjeiden lukumäärä oli vuonna 1939 799 ja vuonna 1940 5817. Diarioon kirjatuita kirjeitä oli vuonna 1939 529 ja vuonna 1940 4331. Sen lisäksi toimistoon on saapunut laskematon määrä pääasiassa anomuksia, todistuksia, laskelmia ja selvityksiä, jotka luonteeltaan ovat olleet sellaisia, ettei niitä ole diariioon kirjattu. Kansanhuoltoministeriö on lähettänyt lautakunnalle kiertokirjeitä vuonna 1939 39 ja vuonna 1940 kaikkiaan 221, jonka lisäksi ministeriön tiedonantolehteä on heinäkuusta 1940 vuoden loppuun mennessä ilmestynyt 27 numeroa.

Määrärahat.

Perustettavaa kansanhuoltolautakuntaa varten kaupunginvaltuusto myönsi 3. 10. 1939 pitämässään kokouksessa kaupunginhallitukselle 100.000 markkaa käytettäväksi kansanhuoltomenoihin. Tämä määrä ei kuitenkaan riittänyt, vaan lautakunnan menot nousivat vuodelta 1939 108.801:70 markkaan, joka jakautui eri menoeriin seuraavasti:

luottamustointen haltijain palkkiot	6.220:—
palkat ja jakelupalkkiot	51.675:—
huoneistomenot	25.561:35
tarverahat	25.345:35
	<hr/>
	Yhteensä 108.801:70
	<hr/>

Vuodelle 1940 lautakunta teki talousarvion, joka päättyi 339.350 markkaan. Kun kuitenkin säännöstely paisui odotettua laajemmaksi ja varsinkin jakeluhenkilökunnan palkat muodostivat huomattavan menoerän, ei tämäkään summa riittänyt, vaan lautakunta anoi 9 päivänä joulukuuta 1940 lisämäärärahaa 254.000 markkaa, jonka kaupunginvaltuusto kokouksessaan joulukuun 17 p:nä 1940 hyväksyi. Lautakunnan menot vuodelta 1940, yhteensä 595.240:80 markkaa jakautuivat seuraavasti:

luottamustointen haltijain palkkiot	19.760:—
henkilökunnan palkat ja jakelupalkkiot	407.964:—
huoneistomenot	42.336:85
kalustomenot	23.806:85
tarverahat	101.373:10
	<hr/>
Yhteensä	595.240:80
	<hr/>

Loppulause.

Kansanhuoltotoiminta, joka aloitettiin vaatimattomin mittasuhtein vuoden 1939 syksyllä, on kertomusvuosien aikana laajentunut toiminnaksi, joka koskee läheltä jokaista kansalaista. Jo nyt voidaan todeta, että säännöstelyllä on mahdollisuuksia onnistua ja että yleisökin alkaa suuren maailman tapahtumien perusteella ymmärtää säännöstelyn välttämättömyyden ja sen olemuksen. Kuitenkin on joukko kysymyksiä, jotka vielä odottavat ratkaisuaan ja edelleen joukko kysymyksiä, joita ei valtiovalta ole toistaiseksi kyennyt tyydyttävästi ratkaisemaan. Tärkein viimeksimainituista on hintain valvonta ja rahan arvon alentumisen estämistoimenpiteet, joiden täytyy kyllin tehokkaasti hoidettuna olla koko muun säännöstelyn pohjana. Kuitenkin on jo merkkejä siitä, että tässäkin suhteessa vähitellen päästään terveemmälle pohjalle.

Tampereella kesäkuun 13 p:nä 1941.

Tampereen kaupungin kansanhuoltolautakunta.

E. J. AXÉN.

Arvo Litukka.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS
1100 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
TEL. 733-4331

APPENDIX

The following list of names and addresses is intended to provide a basis for the study of the history of art in the United States. It is based on the information furnished by the various departments of the University of Chicago, and is intended to be a guide to the study of the history of art in the United States. It is not intended to be a complete list of all the names and addresses of the various departments of the University of Chicago, but it is intended to be a guide to the study of the history of art in the United States.

APPENDIX A
List of names and addresses of the various departments of the University of Chicago.

APPENDIX B
List of names and addresses of the various departments of the University of Chicago.

Up 273